

נושא במוקד

הוראת אמנויות באולפן

שילוב המדיה בהוראת העברית: החברה הישראלית בראי הקולנוע הישראלי

גלי קלוגמן-הומינר*

לצורך התוכנית בחרתי בסרטים המשקפים פן כזה או אחר של החברה הישראלית. הסרטים משמשים נקודת מוצא, והעיסוק בהם מתמקד בעיקר בהיבט התרבותי-חברתי. הבחירה התמקדה בנושאים רלוונטיים לתלמידים או בנושאים אקטואליים, כגון המשפחה בישראל, הצבא ומעמד האישה.

מטרת שילוב הוראת הקולנוע באולפן

שילוב סרטים ישראליים בהוראת עברית לרמות בינוניות-גבוהות נועד להפגיש את הלומד עם העברית הטבעית על רבדיה השונים, מהגבוה והמליצי ועד ליומיומי והדיבורי. גם תלמידים בעלי אוצר מילים עשיר, שהפנימו את חוקי הדקדוק, חווים פעמים רבות תחושת ניכור תרבותי, שאינה מאפשרת להם הבנה גמורה של השפה הישראלית. באמצעות הכרת תהליכים ותמורות שהתרחשו בחברה הישראלית ומפגש עם מרכיביה השונים של החברה מתחזקת תחושת המעורבות של הלומד, ובהכרח גוברת גם סקרנותו לדעת יותר על החברה הישראלית ועל שפתה. במהלך עבודתי ביחידה להוראת עברית פיתחתי תוכנית המבוססת על סרטים ישראליים, במטרה לקרב את לומד העברית לתרבות הישראלית ולסייע לו בהבנתה. לצורך כך בחרתי בסרטים המשקפים פן כזה או אחר של החברה הישראלית. הסרטים משמשים כנקודת מוצא, והעיסוק בהם מתמקד בהיבט התרבותי-חברתי ופחות בהיבט הקולנועי-אומנותי. הבחירה התמקדה בנושאים בעלי רלוונטיות לתלמידים או בנושאים אקטואליים, כגון המשפחה הישראלית, הצבא ומקומו בחברה, מעמד האישה בישראל ועוד. כל נושא נלמד במשך כמה שיעורים. נוסף על צפייה בסרט קוראים בכיתה קטעי עיתון, ספרות, שירים, וכן מאמרי ביקורת, שמטרתם להרחיב את הדיון על התקופה או על הרעיונות שהסרט מעלה. לעתים צופים בקטעים מסרטים נוספים, לשם השלמת העיסוק בנושא.

מילות מפתח: סרט ישראלי, עליות לארץ, עליית שנות ה-50, יוצאי ארצות האיסלם

* גלי קלוגמן-הומינר היא מורה לעברית בבית הספר לתלמידים מחו"ל באוניברסיטה העברית.

הדגמת הטיפול בסרט בהקשר חברתי-תרבותי

לצורך הדגמה, בחרתי בנושא העלייה לארץ בשנים הראשונות לאחר קום המדינה.

הסרט המדגים: **סאלח שבתי**, בבימוי אפרים קישון, 1964.

מהלך ההוראה:

1. קריאת טקסט המתאר את התקופה, על קשייה, תוך שימת דגש על המילים המשמעותיות להבנת הסרט.
2. הצגת שאלות לדיון בטקסט.
3. פיתוח הבעה בעל פה, תוך התייחסות לשתי תמונות שצילם רוברט קאפה.
4. האזנה לשיר 'מעלה אבק' של להקת טיפקס - דיון בנקודות העולות מתוך השיר.
5. מתן רקע כללי על הסרט, על יוצריו ועל הז'אנר הקולנועי שהסרט משתייך אליו.
6. צפייה בסרט **סאלח שבתי**, ודיון בעקבות הצפייה.
7. הטלת משימת כתיבה: התייחסות לביקורת על הסרט.
8. דיון באקטואליה סביב השאלה: האם ההיסטוריה חוזרת? על בסיס כתבה שהתפרסמה במקומו של **מעריב**, שבה נערכה השוואה בין מקרה של עקירת שתילים, שאירע בשנת 2000, לבין סצינת הנטיעות בסרט.
9. הרחבה: צפייה בסרטים נוספים או בקטעי סרטים העוסקים בעלייה לארץ.

העלייה לארץ בשנים הראשונות לאחר קום המדינה

- 1 עם סיום המנדט הבריטי והקמת מדינת ישראל נפתחו לרווחה שערי הארץ בפני עלייה חופשית. המדינה הצעירה נתקלה בקשיים רבים בטיפול בעלייה כה גדולה. לחברה הישראלית לא היו הכלים הדרושים לקליטת הגל הגדול של העולים, שרובם היו עניים וחסרי מקצוע.
- 5 תחילה היה צריך לדאוג למגורים עבור העולים. משרדי הממשלה והסוכנות היהודית שלחו את העולים לשכונות ויישובים ערביים שנעזבו מתושביהם הערביים במלחמת העצמאות, וכן למחנות ריקים של הצבא הבריטי.
- 8 בשל הלחץ הגובר של גלי העלייה היה צורך למצוא פתרון נוסף למגורים. בשנת 1950 החלה הקמת המעברות, מחנות אוהלים לקליטה זמנית. עד מהרה התברר שהעולים יישארו בהם זמן לא קצר. במקום אלפי אוהלים החלו לבנות צריפי עץ ופחונים, שהמגורים בהם היו נוחים קצת יותר מאשר במחנות. אולם השיפור היה קטן. עשרות אלפי העולים שגרו במעברות היו כמעט חסרי תעסוקה. הסוכנות הקימה מטבחים שסיפקו ארוחה חמה לכולם, אך התושבים, שחיו בכלוך ובעוני של המעברות, היו מדוכאים וקינאו בבני היישוב הוותיק.
- 15 הממשלה אמנם בנתה שיכונים לעולים, אך בגלל סיבות כלכליות וחברתיות היה קשה לספק לכל תושבי המעברות שיכונים, וזכות הכניסה אליהם נקבעה לפי הוותק בארץ: הבא ראשון – נכנס ראשון. השיכונים נבנו בידי חברות ממשלתיות וציבוריות. אלה היו דירות קטנות, לא יפות, דומות זו לזו, באיכות בנייה נמוכה. יוצאי ארצות המזרח, שהיו בדרך כלל בעלי משפחות גדולות, נכנסו בקושי לתוך הדירות הקטנות וגרו בהן בצפיפות רבה.
- 20 מדיניות השיכון נקבעה על פי שני עקרונות: הצורך למצוא פתרון לאוכלוסייה הגדולה, וההכרח המדיני ליישב במהירות אזורים חדשים וריקים. לא כל העולים ה"ותיקים" שמחו לעבור לשיכונים בערי הפיתוח, הרחק מהערים הגדולות. חלקם העדיפו לחכות במעברות. בשנים 1956 – 1957

נשלחו העולים שהגיעו ישר מהאונייה לשיכון, וכך, את הבתים שנבנו בערי הפיתוח אכלסו בעיקר עולים חדשים מצפון אפריקה וממזרח אירופה.

25 העלייה ההמונית הגדילה את מספר המפרנסים, הזקוקים לעבודה. אליהם הצטרפו עשרות אלפי חיילים משוחררים מהצבא. הבעיה הקשה והדחופה ביותר הייתה לספק להם תעסוקה. בשנת 1950 סערה הארץ. בערים צעדו עולים, שהפגינו וצעקו: לחם! עבודה!

לעולים נמאס מעבודות הדחק שהציעו להם, כמו סלילת כבישים, עבודה בחקלאות ונטיעת יערות, ואילו התעשייה שהתחילה לצמוח הייתה זקוקה בעיקר לפועלים בעלי ניסיון. עולים בעלי מקצועות יהודיים מסורתיים כמו סנדלרים וחייטים, הבינו שאין בהם צורך. העולים נאלצו להסתגל למערכת חדשה של ערכים וללמוד מקצועות חדשים.

33 יסודות המציאות החדשה בישראל נבנו עוד בתקופה שלפני קום המדינה. העולים לא למדו על אותה מציאות לפני שהגיעו לארץ. מכיוון שהממסד היה אשכנזי, המעבר לחברה המערבית בארץ היה קשה במיוחד ליוצאי ארצות האיסלאם.

מילים חשובות:		
מחנה	קליטה	להסתגל ל,
מעברה	תעסוקה	לאכלס
אוהל, צריף, פחון	שיכון	להיאלץ (+שם פועל)
גל עלייה	עבודת דחק	
עיר פיתוח	ממסד	

שאלות לדין

1. מהם הקשיים שהתלוו לעלייה הגדולה לארץ בשנות ה-50?
2. מדוע הוקמו המעברות? מה היו הבעיות שם?
3. השיכון היה חלומם של תושבי המעברות, אבל גם שם התעוררו בעיות. מהן?
4. מטרת הממשלה הייתה 'ליישב במהירות אזורים חדשים וריקים'. איפה רצו להושיב את העולים? האם הם רצו לעבור לשם?
5. בעיית התעסוקה: מה גרם לבעיה זו? איך ניסתה הממשלה לפתור את הבעיה?
6. מה הסיבה לכך שקליטת עולי ארצות האיסלאם הייתה קשה במיוחד?

מעלה אבק

מילים, לחן ושירה: להקת טיפקס

"זה לא מרשים", חשבו אישים בממלכה,
"יש חלקים ריקים על המפה
ושם למטה חסרה עוד נקודה".
החשובים הורידו אל פקודה:
"נבנה כאן ציר ועם נביא קצת אנשים
שימלאו בחייהם את הבתים החדשים.
זה טוב, הרבה ניקוד על המפה,
ובציתון הרי הבטיחו חטיפה".
כך ציוו שרים בכירים בקול רדום,
ורצו לפלפל במצבי חרום.
צסקן לוטר עשה את המרחק
כדי לברק יישוב חדש - שמו "מצלה אבק".

במצלה אבק בצרבה
נאספים בצד הדרכי,
לזכרים חלום
של נשכחים,
אחוה של נידחים.

מתחו כאן כביש שחור וצר
חוצה צמק את המדבר.
בקצה הכביש בנו בתים
כמו לרקו קופסאות של אפרורים.
בתי קפה עם שיכורים,
ואנשים בבית מתבצרים,
וכאן כולט חולמים על יום
בו יצברו את הכביש משום מקום.

במצלה אבק בצרבה...

באדיבות חברת 'ענן בע"מ'

שאלות

1. איך מתארים בשיר את ההתיישבות?
2. איך מתארים התושבים המקומיים?

הסרט 'סאלח שבתי' (1964)

במאי: אפרים קישון

מפיק: מנחם גולן

תסריט: אפרים קישון

שחקנים: חיים טופול, גילה אלמגור, שרגא פרידמן, זהרירה חריפאי, אריק איינשטיין, גאולה נוני.

אפרים קישון, במאי הסרט, נולד בהונגריה ב-1924, ועלה לארץ ב-1949. קישון כתב מערכונים ומחזות בשפה ההונגרית מגיל צעיר, והשתלב במהירות בין הכותבים בעברית. במשך שנים הוא היה המוביל בתחום הסאטירה בישראל, בעל מוניטין כסופר באירופה, וזכה בפרסים בינלאומיים. אפרים קישון נפטר בשנת 2005. בין סרטיו: **ארבינקה** ('67), **תעלת בלאומילך** ('69), **השוטר אזולאי** ('71), **השועל בלול התרנגולות** ('78).

(לפי **הקולנוע הישראלי**, מאת מאיר שניצר)

בסרט 'סאלח שבתי' צפו כשני מיליון צופים - מספר שיא בקולנוע הישראלי! זוהי סאטירה קומית בנושא קיבוץ גלויות; קומדיה חברתית שמציגה את בעיות ההסתגלות של העולים מארצות המזרח לחיי המעברה ואת יחסיהם עם הוותיקים: חברי הקיבוץ ופקידי הממשלה.

יש הרואים בסרט זה את אבי סרטי הבורקס*, ז'אנר חדש שנוצר בקולנוע הישראלי של שנות

ה-60.

* סרטי בורקס

סרטי הבורקס עוסקים בדרך כלל בנושאים עדתיים. אלה סרטים שבהם הגיבור עני, מזרחי, פשוט אך פיקח, והוא מצליח להתגבר על קשיי היום יום. בסרטים אלה מוצאים מלודרמות משפחתיות, שכן נישואין ואחדות המשפחה מסמלים את המשך קיומו של העם היהודי. בבסיס הז'אנר הזה עומד הרצון לגשר על פערים בחברה הישראלית ולהגיע לשוויון עדתי, לסובלנות ולפלורליזם. ברוב סרטי הבורקס המתחים והקונפליקטים העדתיים נפתרים בסוף טוב - חתונה מעורבת: אשכנזי מתחתן עם מזרחית או אשכנזית שמתחתנת עם מזרחי.

את המושג 'סרטי בורקס' יצר איש הקולנוע בועז דוידזון. סרטי הבורקס החלו להיעלם לאחר המהפך הפוליטי ב-1977.

(לפי אלה שוחט, מ'אוריינטליזם' ל'בורקס', **הקולנוע הישראלי: היסטוריה ואידאולוגיה**, עמ'

129-141)

נושאים לדיון בעקבות הצפייה

1. תארו את דמותו של סאלח שבתי ואת יחסו למשפחה, לממסד ולעבודה.
2. כיצד מתוארים בסרט חברי הקיבוץ, המפלגות הפוליטיות והאשכנזים הבורגנים?
3. סאלח אומר לאישה האשכנזית הבורגנית, שחיפשה את הכלבה פוצי: 'שחור לא טוב, אבל אם היה לבן זה היה בסדר'. מה עומד מאחורי האמירה הזאת?
4. מהו יחסו של סאלח לשעון הקוקייה?

5. אחד הערכים המקודשים של הסוציאליזם החלוצי היה דת העבודה. איך מתייחס סאלח שבתי למיתוס הזה?
6. מהו תפקיד משחק השש בש בסרט?

משימת כתיבה

לפניכם שני משפטים מתוך ביקורות שונות שנכתבו על הסרט. בחרו אחד מהם וכתבו מה דעתכם עליו.

1. אלה שוחט, הקולנוע הישראלי: היסטוריה ואידיאולוגיה: 'הדמויות בסרט, של אשכנזים ושל מזרחים כאחד, מגוחכות ומתוארות כגרוטסקה'.
2. י.ח. בילצקי, על המשמר (עיתון הסוציאליסטים בישראל): 'יש לחשוב פעמיים אם סרט כזה צריך לייצג אותנו בחו"ל'.

אקטואליה: האם ההיסטוריה חוזרת?

■ מנכ"ל הקרן הקיימת: אני נדהם. לא ידעתי

כקק"ל הגיבו תחילה בהכחשה מוחלטת. "לא ייתכן שרברים כאלה קודים", הצהיר המנכ"ל, יצחק אלישיב. לרבריו, "הפרויקט חשוב מאוד. הוא משלב רוח ותומרו: מנדיל את שטחי הנטיעות, מכנים כסף – ומחוק את הקשר עם יהודי ארצות הברית. נכון שהמטרה היא גיר וס כספים מתיידים, אבל במקביל מרובר בהחלט בידי עוד הארץ. כל שתיל שניטע אמור לגדול לעץ". כשי עומת אלישיב עם המימצאים, הגיב בתדהמה: "שמונה שנים אני מנכ"ל הקק"ל, וזו הפעם הראשונה שאני שר מע על זה. מותר בבוקר אמנה מבקר פנימי שיבדוק כמה רברים אמורים. אם זה נכון, עוברים יעופו הביתה.

אפרים קישון:

"שום דבר לא משתנה"

"ב'62 ניסו למנוע הפצת 'סלאח שבתי' כי 'צחקנו על הפרחת השממה'"

אפרים קישון

היה מועמד לאוסקר, הזכרתי לה את רבריה. היא ענתה: 'לטעות זה אנושי; ואני מוסיף, ארבעים שנה מאוחר יותר: 'כנראה שלא טעו' תי כל כן".

מאת זיוה מוגרבי

אפרים קישון, המחבר והמנאי של "סלאח שבתי", הסרט הישראלי המיתולוגי, התסקט מצחוק כששמע את פרטי הפרשה באחד הנטיעות של הקרן הקיימת. כסרט מצויה סצינה שפרטים רבים בה רוו מים להפליא למה שהתרחש בירושלים. ממ קים מושבו בשווייץ, אמר אמש קישון: "כנר את ששום דבר לא משתנה. בסרט שלי משטים בקבוצות תורמים, מביאים את כולם לאותה תורשה – ורק מחליפים את השלט בכל פעם מחדש. אבל רוח הרברים דומה. הסרט צולם ב' 1962. אני עוד זוכר שגולדה מאיר, שהייתה אז שרת החוץ, ביקשה למנוע את הפצת הסרט, בטענה שהסצנה המדוברת 'עושה צחוק מאי' סוף כספים להפרחת השממה. 'לאחר שהסרט זכה כפרטים רבים ואף היה

"מעריב", 29.6.2000

באדיבות עיתון מעריב © כל הזכויות שמורות

הרחבה

הרחבת העיסוק בנושא העלייה לארץ באמצעות צפייה בסרטים נוספים או בקטעים מתוכם:

- ◆ העלייה מרוסיה - **החברים של יאנה**. בימוי אריק קפלון, 1999.
- ◆ עולים ממזרח וממערב נפגשים ביפו - **קזבלן**. בימוי מנחם גולן, 1973.
- ◆ יליד אפריקה נבחר לעלות לעיר הקודש - **מסעות ג'יימס בארץ הקודש**. בימוי רענן אלכסנדרוביץ', 2003.
- ◆ עולים חדשים מהודו פוגשים עולים ותיקים מצפון אפריקה - **סוף העולם שמאלה**. בימוי אבי נשר, 2004.
- ◆ דעות קדומות על העולים החדשים - הקטע 'אינעל בבור אילי ג'בהם' ('תקולל האוניה שהביאה אותם') - מתוך **לול 4**. בימוי אורי זוהר. משחקים אריק איינשטיין, אורי זוהר וצבי שיסל.

